

РОЗДІЛ III

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ТА ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 378:373.311.3.06:372.850.22

Кузьма-Качур Марія Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,

Горват Маріанна Василівна,
кандидат педагогічних наук, старший викладач,
Мукачівський державний університет

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА

У статті висвітлено деякі теоретичні та практичні засади підготовки студентів педагогічних факультетів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з молодшими школярами, представлені різні наукові підходи до трактування сутності понять «взаємодія», «суб'єкт», «суб'єкт-суб'єктна взаємодія». Авторами проаналізовано процес формування у майбутніх учителів початкової школи суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями на уроках природознавства. Коло поставлених завдань зумовлено необхідністю підготовки вчителя відповідно до нових замовлень суспільства: компетентного, творчого, здатного до рефлексивної діяльності, самовдосконалення, професійного зростання. Сукупність таких якостей формує змістовий аспект категорії «суб'єктності».

Ключові слова: суб'єкт, взаємодія, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, підготовка студентів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії на уроках природознавства.

Постановка проблеми. Нинішній етап розвитку українського суспільства характеризується залученням до процесів державотворення широкого загалу громадян, які здатні по-новому мислити, тобто по-іншому, більш креативно підійти до розв'язання важливих суспільних завдань. У зв'язку з цим виникає потреба у формуванні активних, творчих особистостей, що актуалізує потребу у підготовці фахівців, які б готували наступні покоління до нового, більш демократичного суспільства на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній теорії та практиці напрацьовано значну кількість досліджень, пов'язаних з підготовкою майбутнього вчителя до суб'єкт-суб'єктної взаємодії як засобу формування навчального співробітництва. Проблеми організації педагогічної взаємодії присвячено наукові дослідження таких сучасних науковців: Л. Велитченко (психологічні основи педагогічної взаємодії), І. Вачков (природа полісуб'єктної взаємодії), І. Малікова (психолого-педагогічні умови розвитку здатності до співробітництва), Т. Борисенко, Л. Присяжнюк, С. Коломійченко, О. Матвієнко, С. Ратовська та ін. (підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії), Н. Бугаєва, О. Комар, О. Кролевецька, О. Легун, О. Лінник (суб'єкт-суб'єктна взаємодія в освіті). Особливої значущості набуває оновлення форм і методів навчання з урахуванням ідей суб'єкт-суб'єктного підходу. На цьому також наголошено у новій редакції закону України «Про вищу освіту» та прийнятому у першому читанні закону України «Про освіту».

У цілому, аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема суб'єкт-суб'єктної взаємодії є актуальною і досліджується багатьма науковцями. Проте, незважаючи на ґрунтовні теоретичні дослідження проблеми педагогічної взаємодії, залишається поза

увагою питання підготовки майбутніх учителів початкової школи до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з молодшими школярами у процесі вивчення окремих предметів.

Мета статті – аналіз процесу підготовки студентів педагогічних факультетів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії на уроках природознавства.

Результати дослідження. Передусім звернемось до трактування дефініції «суб'єкт-суб'єктна взаємодія», оскільки воно є ключовим у дослідженні. Зазначимо, що незважаючи на тривалу історію наукових пошуків у досліджуваному напрямі, сьогодні немає єдиного підходу до визначення сутності самого терміну «суб'єкт-суб'єктна взаємодія». Здійснивши ретроспективу можна відмітити, що ще у Античній філософії Платона, у працях С. Рубінштейна та інших філософів знаходимо досить глибоке визначення терміну «взаємодія». Проте, найбільш прийнятною, на нашу думку, в сучасній суб'єкт-суб'єктній концепції освіти є гегелівська діалектика. Гегель трактував взаємодію як «деяку сукупність явищ відштовхування й тотожності, у процесі яких відбувається «перетворення» речі чи явища» [2, с. 139].

Як педагогічну розглядав взаємодію Л. Велитченко. Він зазначив, що «педагогічна взаємодія є функціональною системою, яка засновується на єдності її протилежних змістовних ознак – «педагогічності» та «інтерактивності». Результатом цієї функціональної системи є спільний інтерактивний простір при поєднанні вчителя й учня (учнів) та їх перетворенні на колективний суб'єкт «взаємодіяльності» [1, с. 54].

Категорія «взаємодія», що характеризує процес навчання, активно досліджується з 90-х років ХХ ст. Зокрема:

– процес безпосередньої передачі та набуття досвіду поколінь у взаємодії педагога та учня (В. Безрукова);

– взаємодія того, хто вчиться, та того, хто вчить (В. Дьяченко);

– упорядкована взаємодія педагога з учнями, спрямована на досягнення поставленої мети (І. Підласий);

– процес активно цілеспрямованої взаємодії між тим, хто вчить, та тим, хто вчиться, у результаті якої у того, хто вчиться, формуються певні знання, уміння, навички, досвід діяльності та поведінки, а також особистісні якості (П. Підкасистий);

– це особлива форма зв'язку між людьми, процесами, діями, явищами, в результаті якої відбувається зміна їх початкових якостей або станів. Вона веде до синтезу, інтеграції об'єктів, до єдиної дії в умовах розвитку полісуб'єктної педагогічної парадигми (С. Гончаренко) та ін.

В об'єктиві нашого дослідження розглянемо концепт «суб'єкт» з позицій міждисциплінарного підходу. У словнику іншомовних слів суб'єкт трактується як «носій предметно-практичної діяльності й пізнання; джерело активності, спрямованої на об'єкт» [6, с. 797]. О. Степанов у «Психологічній енциклопедії» суб'єкт (лат. *subjectum* – підкладене) трактує як «конкретний індивід або соціальна спільнота, що володіє свідомістю, волею і здатна цілеспрямовано перетворювати дійсність і себе» [7, с.348]. Слід зазначити, що акцент робиться на перетворенні індивіда на суб'єкта, яке відбувається через його взаємодію з іншими людьми, у спільній діяльності. У філософських джерелах «суб'єкт – це позначення психолого-теоретико-пізнавального Я, що протиставляється чомусь іншому – Не-Я, предмету, об'єкту, або як позначення ад'єктивованого Я, тобто індивіда, якому протистоїть, протиставляється об'єкт і який направляє на цей об'єкт своє пізнання або дію, – в цьому відношенні він виступає як – суб'єкт пізнання, – суб'єкт дії» [8, с. 441]. Для нас ціннісним орієнтиром є трактування сутності категорії у педагогіці: «під суб'єктом розуміють активно діючу людину або колектив, що має свідомість, здатна до пізнання, може виявити (!) ініціативу і самостійність, прийняти і реалізувати рішення, оцінити наслідки своєї поведінки, визначити перспективу своєї багатовимірної життєдіяльності» [5, с. 562].

У «Енциклопедії освіти» поняття «суб'єкт-суб'єктні відносини» характеризується як «міжособистісна педагогічна взаємодія, що реалізує базову потребу дитини в залученні її до соціуму і культури суспільства на основі рівноправного партнерства з учителем, характеризує готовність суб'єктів виховання до взаєморозуміння і взаємоповаги у процесі спілкування і діяльності» [3, с.883].

Варто зазначити, що професійна підготовка вчителя є складним, багатовекторним процесом. Він має кілька ступенів: молодший бакалавр, бакалавр, магістр. Підготовка за ними здійснюється у ВНЗ. Проте, науковці розглядають процес професійного розвитку як «безперервний, оскільки результатом мають стати психічні новоутворення в особистості та діяльності

майбутнього фахівця» [4, с.171].

У нашому дослідженні ми розглядаємо підготовку студентів педагогічних факультетів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії на уроках природознавства у ВНЗ. Аналіз навчальних планів ВНЗ дозволяє зробити висновки про те, що підготовка студентів до педагогічної діяльності реалізується предметами таких циклів: гуманітарної підготовки, природничо-математичної підготовки, професійної та практичної підготовки. Водночас навчальні плани складаються із нормативної та варіативної частини, яка містить дисципліни за вибором ВНЗ і студентів. Варіативна складова дозволяє розширити індивідуальну траєкторію розвитку та забезпечити можливість вибору для кожного студента.

Згідно із навчальними планами підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта», на першому курсі вивчається предмет «Основи природознавства», що інтегрує в собі зміст таких природничих дисциплін: землезнавства, ботаніки, зоології, картографії, географії, астрономії. У процесі засвоєння змісту тем дисципліни проводяться як традиційні (лекційні та практичні) заняття, так й інноваційні з використанням інтерактивних вправ. Саме запровадження інтерактивного навчання сприяє формуванню у студентів 1-ого курсу комунікативних навичок спілкування з ровесниками та викладачами, що лежить в основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Це початковий етап підготовки вчителя, який забезпечує не тільки засвоєння теоретичних засад суспільствознавчих та людинознавчих наук на сучасних наукових підходах, а й передбачає знайомство студентів з особливостями вчительської професії. Саме на цьому етапі важливо сформулювати в уяві студента нові вимоги суспільства щодо професійної характеристики, які стануть мотивацією у подальшому навчанні. Особистісними якостями сучасного вчителя початкової школи є: активність, відповідальність, самостійність, гуманність, здатність до рефлексивної діяльності, інноваційна відкритість, ціннісне ставлення до взаємодії, прагнення до здобуття нових знань, до самовдосконалення, професійного зростання. Сукупність таких якостей формує змістовий аспект категорії «суб'єктності».

На практично-семінарських заняттях з «Основ природознавства» зі студентами можуть проводитись модеративні семінари, метою яких є допомогти кожному зі студентів презентувати здобуті знання, уявлення і навіть почуття та забезпечити подальше особистісне зростання. Це індивідуальні, парні презентації і навіть мікрогрупи. Умовою підготовки та участі у модеративному семінарі є максимальна візуалізація процесу осмислення сутності проблеми, що обговорюється, використання спеціально дібраної наукової інформації, що забезпечувала б як достовірність фактів, так і стала стрижнем для вибудовування логіки полілогу. До прикладу, семінарське заняття за темою «Всесвіт. Сонячна система – одиниця Всесвіту», в якому розглядалися питання «Гіпотези про походження Всесвіту», «Геліоцентрична теорія походження Всесвіту», «Поняття про час. Його вимірювання», «Календарі.

Історія створення календарів», «Сонячна система, її виникнення, будова, розміри». Студенти мають можливість не тільки представити підбрану наукову інформацію теми з допомогою мультимедійної презентації, а й висловити власні думки та запропонувати полілог. На таких заняттях можуть проводитись інтерактивні вправи: діалог, полілог, дискусія, мозкова атака, «акваріум», «карусель», «броунівський рух». У цей період обов'язковою є тьюторська допомога студентам у підготовці до семінарів.

Добрі передумови до створення суб'єкт-суб'єктної діяльності дає організація навчально-польової практики. Такі методи спільної діяльності, як: триангуляція у процесі моделювання плану місцевості, при виявленні і складанні номенклатури рослинного світу певної ділянки, отримання емпіричних даних з трьох перспектив у процесі обговорення проблеми екологічного стану території вивчення допомагають встановити довірені відносини між студентами і викладачами, що і лежить в основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

На 3-4 курсах основний зміст навчання становлять дисципліни професійної та практичної підготовки. Студенти опановують основи педагогічних знань, які ґрунтуються на методологічних і теоретичних засадах сучасних досліджень в освіті. Вивчення дисципліни «Методика навчання освітньої галузі «Природознавство» передбачає опрацювання тем на лекційних та практично-семінарських заняттях, виконання багаторівневих завдань для самостійної роботи, індивідуальних завдань, що забезпечує гнучкість варіативної частини змісту професійної педагогічної підготовки. У переліку варіативних дисциплін є «Основи краєзнавства», яка передбачає поглиблене комплексне вивчення рідного краю та використання краєзнавчого матеріалу у навчально-виховному процесі початкової школи.

Одним із ефективних методів підготовки студентів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії при вивченні згаданих дисциплін є ділова гра. У процесі ділової гри студенти можуть моделювати стосунки у шкільному середовищі. Вивчаючи тему «Методи засвоєння знань на уроках природознавства», на практичному занятті студенти проводять фрагменти уроків зі своїми одногрупниками у вигляді ділової гри. Для цього перед ними ставиться завдання (Провести етап «Осмислення учнями знань» до певної теми), здійснюється розподіл ролей (вчитель, учні), обговорюються методи та процеси взаємодії під час їх проведення (виконання лабораторного дослідження, ознайомлення зі змістом тексту та ін.), виникнення можливих конфліктних ситуацій та система аналізу і оцінювання ігрової діяльності. Актуальним є використання інтерв'язі під час обговорення гри.

Таким чином, основними етапами ділової гри є: підготовка до гри (розроблення сценарію, введення до гри учасників); проведення гри (ігрові дії, групова

робота над аналізом гри, поточні консультації гравців та корегування їхніх дій); підведення підсумків (виступ експертів, обмін думками, захист прийнятих рішень, формулювання підсумків).

На практично-семінарських заняттях актуальними є імітаційні ігри, які відображають імітацію діяльності вчителя та дітей під час ознайомлення учнів з новим матеріалом (тема «Вода та її властивості», 1 клас). Техніку ведення діалогу вчителя з учнями, уміння організувати групову діяльність учнів та методики використання інтерактивного методу добре відпрацьовувати на операційних іграх. (до прикладу, при вивченні тем: «Домашні улюбленці» 1 клас – діалог; «Опади» 2 клас – організація групової діяльності; «Види корисних копалин» 3 клас – методика проведення інтерактивної вправи «Мозайка») та ін.

На ОКР «спеціаліст» та ступені «магістр», у межах нормативної частини, вивчаються технології викладання всіх освітніх галузей, де узагальнюються, переосмислюються знання, отримані на попередньому етапі, а також спрямовується увага на оволодіння студентами інноваційними технологіями викладання сучасних дисциплін у початковій школі.

Важливим складником підготовки є також педагогічна практика, яка представлена на кожному курсі, починаючи з другого, та має поступове ускладнення. Так, на 2-ому курсі передбачено практику «Позакласні виховні заходи», на 3-му – «Перші дні дитини в школі», «Пробні уроки», «Практика в дитячих оздоровчих таборах». Дві перші практики мають навчальний характер, остання – виробнича. На 4 курсі передбачено психолого-педагогічну та переддипломну практики. Виробнича практика дає змогу організувати професійну діяльність майбутнього фахівця в реальних умовах, які забезпечуються базами практик. У процесі практики студент набуває первинних професійних умінь та професійного досвіду, які забезпечать його компетентність в обраній педагогічній діяльності. Виробнича практика відбувається в умовах, максимально наближених до професійної діяльності, що дає можливість студентам переконатися у готовності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянуте вище дозволяє стверджувати, що підготовка студентів до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями може здійснюватися у комплексі таких складових: під час вивчення дисциплін гуманітарної, природничо-математичної, професійної підготовки та різних видів практики з активним використанням інтерактивних вправ, які сприяють розвитку комунікації, формують навички спільної діяльності.

Втім, матеріали статті не вичерпують усієї повноти означеної проблеми. Перспективними розвідками у нашому дослідженні вважаємо вивчення особливостей формування у студентів готовності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями у позааудиторній роботі.

Список використаних джерел

1. Велитченко Л. К. Психологічні основи педагогічної взаємодії: дис...д-ра психол. наук: 19.00.07 / Велитченко Леонід Кирилович. – К., 2006. – 508 с.
2. Гегель Г. Энциклопедия философских наук : в 3 т. – М. : Мысль, 1974 –Т. 1. – 1974. – 452 с.
3. Кремень В. Енциклопедія освіти / В. Кремень ; Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Кремень. – К. :Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Лінник О.О. система підготовки майбутнього вчителя до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями початкової школи: дис...д-ра пед. наук: 13.00.04/ Олена Олегівна Лінник. – Старобільськ, 2016. – 520 с.
5. Педагогіка: Большая современная энциклопедия / [Сост. Е.С. Рапацевич]. – Мн. : Современ. слово, 2005. – 720 с.
6. Словник іншомовних слів / [За ред. О.С. Мельничук]. – К. : Гол. редакція, 1985. – 970 с.
7. Степанов О. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
8. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 576 с.

В статье освещены некоторые теоретические и практические подходы к подготовке студентов педагогических факультетов к субъект-субъектному взаимодействию с младшими школьниками, представлены различные научные подходы к определению сущности понятий «взаимодействие», «субъект», «субъект-субъектное взаимодействие». Авторы анализируют процесс формирования у будущих учителей начальной школы субъект-субъектного взаимодействия с младшими школьниками на уроках природоведения. Диапазон задач определен необходимостью подготовки учителей в соответствии новым заказам общества: компетентного, творческого, способного к рефлексивной деятельности, самосовершенствования, профессионального роста. Сочетание этих качеств формирует семантический аспект категории «субъективность».

Ключевые слова: *субъект, взаимодействие, субъект-субъектное взаимодействие, подготовка студентов к субъект-субъектному взаимодействию на уроках природоведения.*

The article covers some theoretical and practical bases of training of students of pedagogical faculties to the subject in article - subject interactions with young learners, different scientific approaches to an interpretation of an entity of the concepts «interaction», «subject», «subject- subject interaction» are provided. Most of scientists inclines to a thought that «interaction is a process of the active purposeful interaction meanwhile who learns, and those who study as a result of which at the one who studies certain knowledge, abilities, skills, experience of activities and behavior, and also personal qualities are created». The author provided personal qualities of the modern elementary school teacher, in particular: activity, responsibility, independence, humanity, a capability to reflexive activities, innovative openness, the valuable relation to interaction, aspiration to receipt of new knowledge, to self-improvement, professional growth. Set of such qualities creates substantial aspect of category of «subjectivity». She inclines to such definition: «the subject - the subject relations» is characterized as «the interpersonal pedagogical interaction realizing basic need of the child for attraction her to society and culture of society on the basis of equal partnership with the teacher, characterizes readiness of subjects of education in mutual understanding and mutual respect in the course of communication and activity».

In article the author analysed process of forming at future elementary school teachers the subject - subject interaction with pupils at lessons. A circle of objectives is caused by the need of training of the teacher according to new orders of society: competent, creative, capable to reflexive activities, self-improvement, professional growth. Set of such qualities creates substantial aspect of category of "subjectivity". Training of future elementary school teachers to the subject - subject interactions with pupils at lessons can be carried out in a complex of the following components: when studying disciplines of humanitarian preparation, natural and mathematical preparation, vocational training and different types of practice with active use of interactive exercises, promote communication development, form skills of joint activity.

Key words: *the subject, interaction, the subject – subject interaction, training of students to the subject – subject interaction at natural study lessons.*

УДК 378.8

Lavrenova Mariya,

Ph.D in Pedagogical Sciences Mukachevo State University

Lavrenova Natalia,

Bachelor of Education in Primary Education Mukachevo State University,

Bachelor of Architecture in Architecture of Buildings and Structures

Lviv Polytechnic National University

**FORMATION OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN'S ECONOMIC COMPETENCE
IN THE COURSE OF STUDY «INTERESTING ECONOMY»**

This article is devoted to the formation of the economic competence of first degree pupils according to program and manual «Interesting economy». A group of competencies that contribute to the formation of the younger students' skills to navigate in a market economy, market processes, taking into account individual characteristics, is defined. The article introduces the basic methods, types and forms of work concerning formation of primary school students' economic competence.

Keywords: *primary students, competence, economic education, economic development.*